

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Лесик Оксани Володимирівни на тему:
**«Правове регулювання земельних відносин на території Західної України
у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.)»**,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність дисертаційної роботи.

Питання ефективності правового регулювання земельних відносин у сучасній Україні є актуальним та потребує належного вирішення. Сучасна земельна реформа спрямована на реалізацію конституційних прав громадян щодо вільного розпоряджання своєю власністю; формування спроможних територіальних громад шляхом передачі в їх розпорядження сільськогосподарських земель державної власності як основного засобу виробництва та економічного розвитку територій; прозоре та ефективне управління земельними ресурсами. Реалізація земельної реформи здійснюється шляхом досягнення цілей: запровадження прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення та прозорого та ефективного управління земельними ресурсами. Стратегія і тактика здійснення земельної реформи в сучасній Україні має базуватися на фундаментальній ролі та значенні землі, її унікальному місці серед інших природних ресурсів і засобів виробництва, на її здатності задовольняти різні потреби і інтереси людини. Значний науково-практичний інтерес становить вивчення історичного досвіду правового регулювання земельних відносин в Україні. Особливу увагу привертає маловивчений період правового регулювання земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.). Дослідження і узагальнення цієї історико-правової проблеми дасть можливість використати набуті знання та правовий досвід для з'ясування традицій національного земельного законодавства. Вивчення цього важливого історико-правового питання сприятиме глибшому розумінню потреби захисту права власності та особливості його правового регулювання, підвищенню ефективності функціонування інституту права власності на сучасному етапі утвердження Української держави. З огляду на наведене, проблема правового регулювання земельних відносин, обрана Оксаною Володимирівною Лесик для дисертаційного дослідження, є актуальною, своєчасною та заслуговує на схвалення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Актуальність дисертації підтверджується також тим, що вона виконана в межах теми наукової роботи кафедри історії держави, права та політико-

правових учень юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Закономірності становлення та розвитку держави і права України та зарубіжних країн» (2021–2023 роки, номер державної реєстрації роботи 0121U110504).

Наукова новизна.

Дисертаційна робота Лесик Оксани Володимирівни є комплексним історико-правовим дослідженням правового регулювання земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.) та має безумовну наукову новизну, яка полягає в тому, що вперше:

– показано, що правове регулювання земельних відносин на західноукраїнських землях напередодні інкорпорації до складу Республіки Польщі (1919–1921 рр.) безпосередньо залежало від правової традиції держав, у складі яких перебували українські землі. Доведено, що з часу інкорпорації Галичини до складу монархії Габсбургів, австрійський уряд поряд з політичним упорядкуванням справ реалізовував економічну політику, вигідну передусім для всієї держави, а не лише для певних суспільних верств. Це вплинуло на обмеження привілеїв шляхти та перетворення селян на підданих держави. Поліпшення правового становища селян, зокрема охорона права селянського землекористування, розглядалося як важливий засіб зміцнення держави в економічному плані. Права селян опинилися під захистом держави. Позитивну роль у цьому відношенні відіграли 1) земельні реформи «освіченого абсолютизму», здійсненні наприкінці XVIII ст. та 2) скасування у 1848 р. панщини. Зробивши, де-юре, галицького селянина власником землі, реформи розірвали зв'язок між ним і паном та спонукали до більшого зацікавлення політичним життям. Утім, багато з тих заходів були половинчастими і викликали у майбутньому різного роду конфлікти як на власне господарському, так і на соціальному та національному ґрунті. Зокрема, постійним джерелом загострення суперечностей між селянами і табулярними власниками були суперечки щодо володіння сервітутним правом, селянське мало- та безземелля, порушення прав селян;

– розкрито зміст державної політики Другої Речі Посполитої у сфері правового регулювання земельних відносин на території Західної України (1921–1939 рр.), показано її розвиток в умовах відродження польської державності, визначено місце і роль тогочасної державної політики у становленні правового регулювання земельних відносин досліджуваного періоду, а також наголошено, що політика міжвоєнної Польщі переслідувала важливі соціальні й політичні цілі, зокрема полягала в асиміляції українського населення і прагненні польського уряду вирішити проблему земельного

перенаселення на польській етнічній території та посилити економічний й політичний вплив держави на західноукраїнські землі;

– встановлено, що основними соціально-економічними, політичними та юридичними чинниками, які зумовили становлення і розвиток правового регулювання земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.), були: високий ступінь концентрації вільних земель після приєднання території Західної України; недосконалість та суперечливість різних джерел права у Галичині та на Волині, які не здатні були в повному обсязі однаково регулювати земельні відносини, зокрема щодо права володіння, користування та розпорядження землею;

– проаналізовано процес формування нормативно-правової бази в результаті чого було визначено основні види правових джерел, які регулювали земельні відносини на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.). Правовою основою удосконалення регулювання земельних відносин у Республіці Польща були Конституції 1921 і 1935 рр. та спеціалізовані закони та розпорядження, які спрямовувалися на збереження у Західній Україні маєтків польських поміщиків при одночасному зменшенні розмірів їх землеволодіння до раціонального рівня;

– доведено, що австрійське цивільне законодавство відіграло одну з визначальних ролей у правовому регулюванні земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1933 рр.); показано, що становлення правового регулювання у Республіці Польщі, а відтак поширення його на територію Західної України, було пов'язано із земельною реформою, яка була важливим політичним актом, одним із символів відновлення державної незалежності Республіки Польщі в 1918 р. Земельний Закон 1925 р. став політичним компромісом, а відтак захищав інтереси лише певних груп населення, пропагуючи осадництво і парцеляцію. На відміну від Закону 1920 р., новий Закон про земельну реформу не суперечив нормам Конституції 1921 р. і став ключовим інструментом у регулюванні земельних відносин міжвоєнного періоду. Формування аграрної системи в Республіці Польщі вимагало багатьох змін і після ухвалення Закону 1925 р., про що свідчить наступні законодавчі ініціативи у сфері сільського господарства;

– здійснено порівняльно-правовий аналіз суб'єктів земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.), визначено їх соціально-правовий статус, роль та місце у земельно-правових процесах. Зокрема на основі вивчення архівних матеріалів встановлено, що попри прагнення центрального уряду, реалізація земельних реформ на території Західної України відбувалася повільно, існував пасивний спротив великих землевласників, не згодних з політикою подрібнення великих земельних угідь;

– виявлено загальні риси та відмінності у правовому регулюванні зобов'язань, що виникали з права власності та права володіння на земельну ділянку на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.). Зокрема, до загальних рис віднесено насамперед те, що правові норми, які регулювали земельні відносини на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.) формувалися як норми приватного права, і загалом цей процес спрямовувався на розвиток договірних відносин. До відмінностей віднесено існування різних зобов'язань, що впливали у свою чергу з різних існуючих на той час правових інститутів, а саме «договору», «контракту», «зобов'язань», «застави»;

– обґрунтовано, що найвищого свого розвитку українське суспільство досягло в другій половині XVII – першій половині XVIII ст., коли в основу системи регулювання земельних відносин покладалася пріоритет приватної власності на земельну ділянку, а також показано, що будь-яке відхилення від цього і надання у законодавчому порядку переваг суб'єктам права інших форм власності призводило до зниження темпів економічного розвитку, посилення соціального напруження і протистояння у суспільстві, а також визначено основні тенденції розвитку правового регулювання земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.), зокрема доведено, що загальний вектор цієї еволюції був спрямований на формування інституту приватної власності на земельну ділянку.

Науково важливим є той факт, що вивчення історико-правового підґрунтя проблеми дало змогу *удосконалити*:

– науково-теоретичні положення про ідейні витоки польського аграрного законодавства, зокрема підстави набуття, обмеження і припинення права власності на земельну ділянку за польським цивільним законодавством;

– наукові знання про формальні та фактичні завдання колонізаційної політики польського уряду на західноукраїнських землях, сутність і особливості аграрної колонізації (осадництва), проведення парцеляції та комасації;

– історико-правові знання про компетенцію місцевих органів влади на території Західної України у сфері земельних відносин;

Подальшого розвитку набули:

– важливість аграрного питання в програмах польських та українських політичних партій, що проявилася у їхній парламентській діяльності;

– соціальні наслідки земельних реформ, зокрема, виникнення конфліктних ситуацій на міжетнічному ґрунті.

Практична значущість роботи полягає в тому, що основні положення, висновки та рекомендації, що сформульовані та обґрунтовані в дисертаційному

дослідженні Лесик Оксани Володимирівни на тему: «Правове регулювання земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.)», можуть бути використані в якості методологічної основи для проведення подальших наукових досліджень у сфері поглиблення та збагачення української історико-правової науки знаннями та історичним досвідом стосовно правового регулювання земельних відносин в сучасній Україні. Крім того, обґрунтовані в роботі положення, висновки та рекомендації можуть бути використані в навчальній та правотворчій діяльності у сучасному державотворенні.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукові положення дисертації належно обґрунтовані й відображені у висновках. Найбільш суттєві результати, що були одержані здобувачкою, достатньою мірою обґрунтовані, відповідають меті та завданням роботи, викладені у загальних висновках та висвітлені в опублікованих працях дисертантки. Ступінь вірогідності отриманих результатів забезпечується достатньою апробаційною базою дисертантки (результати дослідження, його основні висновки й рекомендації оприлюднені на одній міжнародній конференції, одній всеукраїнській конференції та трьох науково-звітних конференціях).

Достовірність отриманих результатів забезпечується методологічною основою дисертації, яку становлять поєднання філософських, загальнонаукових, спеціально-наукових методів. Застосування філософського діалектичного методу є одним з основних у дисертаційному дослідженні Лесик Оксани Володимирівни. Його застосування дало можливість розглянути земельні реформи в Республіці Польщі та польське законодавство, що їх опосередковувало, як сукупність взаємопов'язаних суспільних та державно-правових процесів і явищ, що перебували у стані постійних змін. Загальнонаукові методи сходження від конкретного до абстрактного і навпаки від абстрактного до конкретного використовувалися при створенні понятійно-категорійного апарату дослідження. Так, використання проблемно-хронологічного методу дало змогу глибше дослідити проблеми початку й еволюції земельної реформи та польського земельного законодавства, яке регулювало земельні відносини. Із спеціальних наукових методів було застосовано історичні та історико-правові методи в їхньому оптимальному співвідношенні: історико-правовий, історико-порівняльний та історико-типологічний; порівняльно-правовий і догматичний (формально-юридичний). Методи дослідження були використані комплексно. Це забезпечує високий рівень наукової обґрунтованості положень, які розроблені в дисертації.

Характеристика основних положень роботи. Дисертація складається із анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Логіка і послідовність викладу тексту наукової праці підпорядковуються виконанню поставлених завдань дослідження. Список використаних джерел містить 261 найменування, що свідчить про виконання роботи на високому сучасному науковому рівні.

Ретельний науково-теоретичний аналіз дисертаційної роботи О.В. Лесик, дозволив виокремити сильні сторони наукового дослідження, що є значущим внеском у сучасну українську історико-правову науку.

У вступі вдало обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, предмет, об'єкт та методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичну значущість отриманих результатів, особистий внесок здобувачки, подано відомості щодо апробації отриманих результатів та їх впровадження.

У першому розділі дисертації кваліфіковано представлено історіографічні, джерелознавчі та методологічні аспекти дослідження та визначено, що історико-правове дослідження з порушеної у дисертації проблематики можна систематизувати за тематичним принципом. Зосереджено увагу на тому, що в абсолютній більшості польські дослідники позитивно оцінюють здійснені реформи, як спосіб модернізації країни, тоді як українські дослідники критикують вжиті центральним польським урядом у напрямку колонізації «східних кресів». Звернуто увагу на те, що значну частину найменувань використаних джерел становлять вперше введені у науковий обіг архівні матеріали. Показано, що для розкриття змісту і теоретичного осмислення досліджуваних в дисертації історико-правових явищ та процесів, використано такі правові й загальнонаукові категорії: «земельне право», «земельні правовідносини», «конституція», «законодавство», «нормативно-правові акти», «реформи», «уніфікація», «приватна власність», «оренда», «парцеляція» (подрібнення ґрунтів), «комасація» (ліквідація «черезсмужжя», уникнення розпорошення земельних ділянок у сучасному розумінні цього слова), «осадництво».

У другому розділі ґрунтовно проаналізовано історико-правові аспекти регулювання земельних відносин на західноукраїнських землях напередодні їх інкорпорації до складу Республіки Польщі в другій половині ХІХ-першій чверті ХХ ст.; з'ясовано, що з часу інкорпорації Галичини до складу монархії Габсбургів, австрійський уряд поряд з політичним упорядкуванням справ реалізовував економічну політику, вигідну передусім для всієї держави, а не лише для певних суспільних верств; проаналізовано, що на відміну від Галичини, де австрійський уряд активно відмовлявся від колишньої польської системи земельних правовідносин, російська влада на Волині дещо довше

намагалася зберегти старі норми права на селі; визначено, що кардинальна зміна у ставленні до права власності на земельну ділянку в період Української Держави гетьмана П. Скоропадського і повернення до засад соціалізації землі в добу Директорії УНР лише загострили ситуацію і поширили невпевненість

У третьому розділі належно представлено аналіз правових засад регулювання земельних відносин за цивільним законодавством Республіки Польщі, обґрунтовано, що правове регулювання земельних відносин на території Західної України відбувалося на основі ухвалених у 1920 і 1925 рр. Законів про виконання земельної реформи, розпоряджень та інструкцій профільного міністерства і місцевих органів влади; проаналізовано, що Закони про виконання земельної реформи 1920 і 1925 рр. у Республіці Польщі були прийняті в складних політичних та економічних реаліях, що зрештою відбилося на його змісті; визначено, що окремого комплексного нормативно-правового акту – земельного кодексу у сучасному розумінні того терміну, який би регулював земельні відносини у досліджуваній час в Республіці Польщі не існувало, хоч його проект і був підготовлений; з'ясовано, що усім землевласникам польське законодавство забезпечувало рівні умови здійснення своїх прав.

У четвертому розділі на високому науковому і методологічному рівні досліджено питання правових основ діяльності польських органів державної влади на території Західної України у сфері земельних відносин, з'ясовано, що польський законодавець унормував таку важливу складову земельної системи, як межі земельних громад, комасація земель, сутність якої полягала у ліквідації межисмужжя («черезсмужжя»), сприявши об'єднанню земельних ділянок одного власника, розташованих у різних місцях; обґрунтовано, що через політичні розбіжності та різні підходи до стратегії реформування аграрного сектора, польське законодавство було половинчастим; доведено, що в основу земельної реформи була покладена парцеляція.

У результаті аналізу історико-правової проблеми сформульовано наукові положення новизни, а основні історико-правові розробки, що характеризують наукову новизну дослідження, теоретичне і практичне значення його результатів, одержані дисертанткою самостійно.

Необхідно зазначити, що кожний розділ дисертаційного дослідження має свою наукову значимість, слугує науковим підґрунтям для наступного розділу, у результаті об'єднання усіх розділів сформульовано цілісне та системне історико-правове дослідження, вагомість якого підтверджується використанням авторкою широкого спектру методології, що створює можливості для розв'язання проблеми правового регулювання земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.).

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані автором.

Основні наукові положення дисертаційного дослідження О.В. Лесик, висновки та рекомендації достатньо повно представлено у друкованих працях: 10 публікаціях, з яких 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у зарубіжному фаховому науковому періодичному виданні; 5 тез доповідей на конференціях.

Зазначене вище дозволяє стверджувати, що представлена дисертаційна робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням, результати якого мають значення для розвитку української історико-правової науки.

Оцінюючи у цілому позитивно дослідження Лесик О.В., вважаємо за доцільне висловити кілька міркувань та побажань.

Зауваження до змісту та оформлення дисертації.

1. Одним з дослідницьких завдань, висунутих дисертанткою, є з'ясування стану наукового вивчення теми в історико-правовій літературі рецензованого дисертаційного дослідження. Підрозділ 1.1. присвячений виконанню саме цього завдання. З його змісту вбачається, що авторкою було проведено аналіз доволі широкої джерельної бази. Проте, із тексту роботи чітко не простежується позиція авторки щодо обраних критеріїв, покладених у класифікацію проаналізованих історико-правових джерел. Під час аналізу історико-правової літератури дисертанткою не зовсім чітко визначено, який внесок зробили попередні вчені-правознавці, а що належало зробити і що зроблено дисертанткою. На наш погляд, робота безсумнівно виграла, якби Лесик О.В. приділила більше уваги висвітленню наукових підходів щодо критики історико-правової літератури джерелознавчого характеру.

2.3 огляду на практичні проблеми, дисертантці варто було б детальніше проаналізувати теоретичну складову та природу правового регулювання земельних правовідносин, зокрема римське приватне право та сервітутне право.

3. Дуже шкода, що лише побіжно в роботі розкрито проблему захисту прав на землю території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.). Дисертантці необхідно було б детальніше дослідити питання розгляду земельних спорів у судах.

Зазначені нами міркування та побажання не завадили загальному позитивному сприйняттю даної дисертації та мають характер рекомендацій. Представлена дисертаційна робота є завершеною; сформульовані у ній положення, результати та висновки становлять наукову й практичну цінність.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. При детальному розгляді дисертаційної роботи порушень академічної доброчесності не виявлено.

Висновок.

В цілому дисертаційна робота Лесик Оксани Володимирівни «Правове регулювання земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.)» є цілісною, самостійною, завершеною роботою на правах рукопису, яку виконано на актуальну тему з використанням наукових методів дослідження. Робота характеризується чіткістю змісту, містить науково обґрунтовані науково-теоретичні результати, які мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення, свідчать про особистий внесок здобувачки та достатньо повно представлені у наукових працях. Дисертація відповідає спеціальності 081 Право та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (з наступними змінами), та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка, Лесик Оксана Володимирівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Рецензент:

**кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри історії держави, права та
політико-правових учень
Львівського національного університету
імені Івана Франка**

Ольга ЛИПИТЧУК